
Dražen ŽIVIĆ i Sandra CVIKIĆ

PRISILNI RATNI
MIGRANTI NA
PODRUČJU REGIONAL-
NOG UREDA ZA PRO-
GNANIKE I IZBJEGLICE
MAKARSKA

Sa sociološkog, demografskog i migracijskog motrišta izbjeglištvo i prognaništvo oblici su prostorne pokretljivosti stanovništva koji imaju dugu povijest u sukobima, jer su se tijekom cijele povijesti gotovo sve zaraćene strane služile premještanjem ili protjerivanjem stanovništva kako bi i na taj način ostvarile svoje političke i druge ciljeve (Mesić, 1992.). Međutim, najmasovniji progoni javljaju se u ratovima tijekom 20. stoljeća. Strah od rata i bijeg pred ratom, gubitak uvjeta za život, nesigurnost, ugroženost života od ratnih djelovanja, zlostavljanja, prijetnje, progoni pod prijetnjom smrću..., samo su neki od razloga zbog kojih ljudi u ratnim okolnostima napuštaju svoje domove (Javorović, 1995.).

Srbijanska oružana agresija na Republiku Hrvatsku (1991.) i rat u Bosni i Hercegovini (od 1992.) rezultirali su brojnim, kompleksnim i dalekosežnim demografskim, društvenim i gospodarskim gubitcima i posljedicama, od kojih su mnoge bile, ili će to s vremenom postati, samo ublažene, a nikada u cijelosti otklonjene. Naime, i dva desetljeća nakon početka izravnih ratnih sukoba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, odnosno petnaestak godina po njihovu okončanju, tragične posljedice ratnih djelovanja još uvijek „brazde“ u demografskoj i društvenoj slici Hrvatske, napose one posljedice koje se tiču ljudskih stradanja, jer se gubitci života u ratu (*ratni mortalitet*) nikakvim poslijeratnim mjerama obnove i revitalizacije ne mogu nadoknaditi.

Među važnijim i težim posljedicama srbijanske agresije na Hrvatsku, kao i ratnog sukoba u Bosni i Hercegovini (u čijem se ishodištu, također, nalazila srpska velikodržavna politika), a s obzirom na brojnost sudionika i stradalnika, prisilne su ratne migracije. One su od proljeća 1991. godine, prvo u Hrvatskoj, a ubrzo i u Bosni i Hercegovini, obuhvatile stotine tisuća stanovnika obiju zemalja te su postale osobit demografski, migracijski, društveni, humanitarni, žrtvoslovni, socio-psihološki, pravni, poli-

tički i ekonomski fenomen, koji je nastao i razvio se kao posljedica dobro organizirane i sustavno provedene politike etničkoga čišćenja koju su provodili JNA i srpske paravlasti, prvo na okupiranim područjima u Hrvatskoj, a potom i u Bosni i Hercegovini. Drugim riječima, prognanici, izbjeglice i raseljene osobe bile su tijekom 1990-ih godina najmasovnije i najprisutnije migracijske populacije na području Hrvatske (Domini, 1999.).

Odredišta prisilnih ratnih migracijskih struja u Hrvatskoj bila su neokupirana i ratnim djelovanjima – kako-tako – nezahvaćena ili zaštićena područja, premda su se neka, posebno u istočnoj Hrvatskoj, nalazila vrlo blizu crtama sukoba i razdvajanja snaga hrvatske obrane i srpskih postrojbi. Pravci prognaničkih i izbjegličkih struja uglavnom su bili usmjereni prema zapadnom dijelu Hrvatske te prema većim gradskim središtima (Šiljković, 1994.).

Svrha ovoga priopćenja jest prikazati i ukratko opisati veličinu, prostorni razmještaj i strukturu prisilnih ratnih migranata na području Regionalnog ureda za prognanike i izbjeglice Makarska (u nastavku RU Makarska), koji je, kao jedan od dvadesetak regionalnih ureda za prognanike i izbjeglice osnovanih od kraja 1991. godine diljem Hrvatske, imao funkciju i djelokrug rada u organizaciji prihvata, smještaja i skrbi za sve one koji su poradi ratnih okolnosti, kako u Hrvatskoj tako i u Bosni i Hercegovini, bili prisiljeni napustiti svoj dom i privremeni – prognanički, odnosno izbjeglički status i smještaj zatražiti na području toga ureda. U teritorijalnom pogledu, RU Makarska obuhvaćao je područje koje su pokrivali centri za socijalnu skrb u bivšim općinama Imotski, Makarska, Metković, Ploče i Vrgorac. Riječ je o području Hrvatske (ukupne površine 1.564 četvorna kilometra, što je 2,8% ukupne kopnene površine Republike Hrvatske) koje je, s iznimkom bivše općine Ploče, uglavnom ostalo izvan ratnih djelovanja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, pa je kao razmjerno siguran dio Hrvatske postao privremenim, kraćim ili vremenski dužim, odredištem brojnih skupina prognanika iz Hrvatske i još više izbjeglica iz Bosne i Hercegovine (vrlo malim dijelom i iz tadašnje SR Jugoslavije, odnosno današnje Srbije).

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1991. godine, na području RU Makarska, u 135 samostalnih naselja, živjelo je ukupno 103.416 stanovnika (prosječno 766 stanovnika po naselju), što je tada bilo 2,2% ukupnog stalnog stanovništva Hrvatske, s prosječnom relativnom gustoćom naseljenosti od 66,1 stanovnika na četvorni kilometar površine. Riječ je, dakle, o ispodprosječno naseljenom području u Hrvatskoj (opća relativna gustoća naseljenosti u

Hrvatskoj 1991. godine iznosila je 84,6 stanovnika na četvorni kilometar površine). U bivšoj općini Imotski, svega nekoliko mjeseci prije rata i dolaska prvih prognanika, a ubrzo i izbjeglica, živjelo je 39.052 stanovnika ili 37,8% ukupnog stanovništva područja pod nadležnosti RU Makarska (64,4 stanovnika na četvorni kilometar), u bivšoj općini Makarska 21.041 stanovnik ili 20,3% (93,1 stanovnik na četvorni kilometar), u bivšoj općini Metković 22.818 stanovnika ili 22,1% (81,8 stanovnika na četvorni kilometar), u bivšoj općini Ploče 13.008 stanovnika ili 12,6% (77,0 stanovnika na četvorni kilometar) te u bivšoj općini Vrgorac 7.497 stanovnika ili 7,2% (26,4 stanovnika na četvorni kilometar).¹

Ovo istraživanje u egzaktnom i empirijskom smislu počiva na relevantnoj statističkoj dokumentaciji službenih hrvatskih institucija – ureda i/ili ministarstava Vlade Republike Hrvatske, prije svega, Ureda za prognanike i izbjeglice Republike Hrvatske. Riječ je o izvorima i podacima relativno visokog stupnja pouzdanosti i znanstvene uporabljivosti (što su, dakako, potvrdila brojna dosadašnja istraživanja fenomena prisilnih ratnih migracija u Hrvatskoj), premda postoje izvjesna metodološka ograničenja pri upotrebi tih podataka, koja proizlaze iz činjenice da sve prognane i izbjegle kao i raseljene osobe u Hrvatskoj nisu bile evidentirane pri Uredu za prognanike i izbjeglice. Drugim riječima, „službeni podaci Ureda predočuju samo registrirane osobe ili osobe koje su organizirano zbrinute, a ne pokazuju relativno znatan broj osoba, posebno izbjeglica iz Bosne i Hercegovine i Jugoslavije, koje nisu na organiziranoj brizi niti u organiziranom smještaju preko Ureda.“² Osim toga, izvan statističkog evidencijskog obuhvata hrvatskoga Ureda za prognanike i izbjeglice ostalo je stanovništvo koje je izbjeglo iz Hrvatske prema SR Jugoslaviji (Srbiji), Bosni i Hercegovini i trećim zemljama (pretežno Srbi), kao i osobe koje su prognane iz svojih domova u Hrvatskoj, a izbjeglički su status dobile u zapadnoeuropskim zemljama (uglavnom Hrvati, Mađari...), pa se njihov broj većinom procjenjivao ili temeljio na drugim izvorima (npr. UNHCR-a).³

- 1 Navedeno i izračunano prema: Popis stanovništva 1991., *Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima*, Dokumentacija 881, RZSRH, Zagreb, 1992.
- 2 Navedeno prema: Izvješće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, *Narodne novine*, 92/98.
- 3 Primjerice, prema podacima UNHCR-a, sredinom 1996. godine u SR Jugoslaviji (i Bosni i Hercegovini) bila je registrirana 336.881 izbjegla osoba s prijeratnim prebivalištem u Republici Hrvatskoj (izvor: *Cen-*

S obzirom na diferenciranost načina i oblika evidencije, registracije i preregistracije prisilnih ratnih migranata u Hrvatskoj od 1991. godine naovamo⁴ (osobito u odnosu na ručno, odnosno elektronički vođene evidencije/baze podataka), nije bilo moguće uspostaviti potpuno usporedivu i preciznu vremensku seriju podataka. Zato smo u radu iznijeli nekoliko različitih podataka, s navođenjem njihova točnog izvora kao i nadnevkom na koji se predmetni podatci odnose. Bez obzira na izvjesne metodološke poteškoće, prezentirani podatci snažno podsjećaju na velik broj prognanika i izbjeglica koji su od 1991. godine pristizali na područje koje je pokrivaio RU Makarska i tamo boravili kraće ili duže vrijeme, a mnogi su ondje ostali i trajno naseljeni, čime se mijenjala demografska i društvena slika toga kraja. Poznato je, naime, da dugo trajanje izbjeglištva (a u hrvatskom slučaju i prognaništva) otvara brojne političke, sociološke, ekonomske i kulturološke probleme i pitanja, ne samo unutar izbjegličke (i prognaničke) populacije nego i u sredini iz koje je stanovništvo izbjeglo ili bilo protjerano, odnosno u sredinama u koje se prognano ili izbjeglo stanovništvo privremeno/trajno naselilo (Mesić, 1992.). Analiza te problematike premašuje okvire ovoga rada pa se njome nismo bavili, ali želimo i ovom prigodom naznačiti i upozoriti na potrebu daljnjih populacijsko-socioloških istraživanja demografsko-migracijske problematike razvoja tematiziranog područja u posljednja dva međupopisna razdoblja (1991.–2011.), s posebnim naglaskom na doprinos prognaničko-izbjegličkih migracijskih struja demografskom, društvenom i ekonomskom razvoju, kako istočnih dijelova Splitsko-dalmatinske tako i zapadnih dijelova Dubrovačko-neretvanske županije.

Uvodno treba, također, naznačiti da smo veličinu, dinamiku i strukturu prognaničko-izbjegličkih kontingenata na području RU Makarska analizirali i promišljali kroz

sus of Refugees and other war-affected persons in the Federal Republic of Yugoslavia, UNHCR, Commissioner for Refugees of the Republic of Serbia, Commissioner for Displaced Persons of the Republic of Montenegro, Belgrade, 1996.). Prema rezultatima popisa stanovništva u Srbiji 2002. godine, u toj je državi bilo evidentirano 220.164 izbjegle osobe iz Hrvatske, u što su uključena i živorođena djeca u izbjeglištvu (navedeno prema: *Izbeglički korpus u Srbiji prema podacima popisa stanovništva 2002.*, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004.). U Izvješću Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba (*Narodne novine*, 92/98.) navodi se podatak da je krajem 1991. godine iz Hrvatske u zapadnoeuropske države izbjeglo 148.000 stanovnika.

4 U Hrvatskoj su obavljene tri velike (pre)registracije prognanika i izbjeglica – 1992., 1994. i 1997. godine.

tri aspekta: prvo, u međunarodnopravnom i terminološkom kontekstu; drugo, u kontekstu uzroka i bitnih karakteristika prisilnih ratnih migracija u Hrvatskoj; i, treće, u kontekstu dinamike, veličine i strukture ukupnih ratom uzrokovanih migracija u Hrvatskoj. Drugim riječima, prognanici i izbjeglice koji su od 1991. godine došli i boravili neko vrijeme na području RU Makarska dio su vrlo brojnih prisilnih migracijskih struja koje su tijekom dvaju desetljeća trajanja (a osobito tijekom 1990-ih godina) bile ne samo unutarhrvatski nego i sveeuropski fenomen, a uz navedeno uključile su i izbjeglički kontingent iz Hrvatske, uglavnom stanovništva srpske etničke pripadnosti, u SR Jugoslaviji (Srbiji), Bosni i Hercegovini i trećim zemljama, kao i raseljeno stanovništvo na području Hrvatskoga podunavlja, također pretežito srpske pripadnosti. No, posljednja dva kontingenta ratnih migranata nisu predmetom ove analize.⁵

PROGNANIŠTVO I IZBJEGLIŠTVO U MEĐUNARODNOM I HRVATSKOM KONTEKSTU

Europa se na izmaku dvadesetoga stoljeća našla u jednoj od najvećih humanitarnih kriza izazvanom srbijanskom agresijom na Hrvatsku i kasnije Bosnu i Hercegovinu. Humanitarne krize koje su nakon Drugoga svjetskog rata bile najvećim dijelom vezane uz „treće zemlje“ afričkoga i azijskoga kontinenta, sada postaju fenomen u okviru kojega se Europa po prvi put mora nositi s vlastitom prognaničko-iseljeničko-raseljeničkom problematikom. Premda se europske političke elite u početku rata ne snalaze dobro u procjeni stanja i predviđanja ratnih operacija i događanja, humanitarna pomoć raseljenom stanovništvu

5 Tek ilustracije radi navodimo podatke prema kojima je sredinom 1996. godine u Srbiji i Crnoj Gori s izbjegličkim statusom bilo registrirano 1.045 osoba (Srba) koje su prije rata imale prebivalište na području bivših općina Imotski (358), Makarska (163), Metković (225), Ploče (287) i Vrgorac (12). U odnosu na broj Srba koji je, prema popisu iz 1991. godine, živio u navedenim općinama (2.873 osobe), u izbjeglištvu se tako, na razini grube aproksimacije, našlo nešto više od trećine prijeratnog srpskog stanovništva s tog područja (prema: *Census of Refugees and other war-affected persons in the Federal Republic of Yugoslavia*, UNHCR, Commissioner for Refugees of the Republic of Serbia, Commissioner for Displaced Persons of the Republic of Montenegro, Belgrade, 1996.). Prema rezultatima popisa stanovništva u Srbiji 2002. godine, u toj je zemlji s izbjegličkim statusom bilo još 507 osoba (uključujući i živorođenu djecu u izbjeglištvu) s prijeratnim prebivalištem na području bivših općina Imotski, Makarska, Metković, Ploče i Vrgorac (izvor: *Izbeglički korpus u Srbiji prema podacima popisa stanovništva 2002.*, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004.).

pogođenom ratnim razaranja stiče putem različitih međunarodnih organizacija i institucija.⁶

Razvojem ratnih događanja nakon pada i okupacije Vukovara u studenom 1991. godine dolazi do, s jedne strane, okupacije četvrtine hrvatskoga teritorija. I, s druge strane, agresije i početka rata (1992. godine) u Bosni i Hercegovini. Nastavak srbijanske politike etničkoga čišćenja tijekom i nakon okupacije hrvatskoga i bosansko-hercegovačkog teritorija dovodi do toga da međunarodna zajednica u ta područja putem UN-a šalje snage UNPROFOR-a. Što zbog nesnalaženja u novonastaloj situaciji, što zbog zakašnjele reakcije na ratna razaranja i organizirani progon stanovništva, postrojbe UNPROFOR-a ne pridonose rješavanju izbjegličko-prognaničke problematike nego u isto vrijeme održavaju *status quo* i pospješuju daljnja etnička čišćenja i iseljavanje⁷ stanovništva s tada već okupiranih područja RH i BiH.⁸ To u isto vrijeme znači da, kao međunarodno organizirana pomoć u prevenciji daljnjih ratnih eskalacija, UNPROFOR nije bio u stanju osigurati siguran povratak prognanika i izbjeglica u njihove domove u tzv. „zaštićenim područjima.“⁹

Unatoč mirovnoj inicijativi predsjednika Tuđmana krajem 1993., koja se temeljila na Rezoluciji 871 Vijeća sigurnosti,¹⁰ povratak izbjeglica i prognanika u njihove domove i dalje nije bio moguć, a nazočnost UNPROFOR-a

6 Međunarodne instrumente pomoći prognanicima i izbjeglicama u RH provodile su sljedeće institucije, organizacije i nevladine udruge: Visoko povjereništvo UN-a za izbjeglice (UNHCR), Europska zajednica (EZ), Crveni križ, Caritas i dr.

7 Potrebno je također istaknuti da su postrojbe UNPROFOR-a na okupiranim područjima često nemoćno prepuštale progon nesrpskog stanovništva lokalnim srpskim paravojnim vlastima i JNA, što znači da isto tako nisu bili sposobni osigurati niti njihov siguran povratak, čak ni u zaštićena područja (Petričušić i Žagar, 2007.).

8 „The deployment of the mission was delayed because of financial arguments within the UN and because of the outbreak of war in Bosnia-Herzegovina. Only in late June 1992 was UNPROFOR full-deployed and one result of this delay was that ‘ethnic cleansing’ continued virtually unchecked, so that by the time the UNPROFOR was operational, most of the area’s non-Serb population has already been expelled from the UNPAs“ (Petričušić i Žagar, 2007., 32).

9 Naime, 30. rujna 1992. godine hrvatske su vlasti po prvi put zatražile od snaga UN-a, tj. UNPROFOR-a, da osiguraju uvjete za siguran povratak izbjeglica i prognanika u svoje domove na okupiranim područjima. Do toga nije došlo unatoč tome što Rezolucija 815 izravno potvrđuje pripadnost okupiranog hrvatskog teritorija, tj. zaštićenih područja, državnom teritoriju RH.

10 Potonja Rezolucija, „premda potvrđuje teritorijalni integritet Hrvatske i poziva na sklapanje primirja između hrvatske strane i pobunjenih Srba u osnovi je usmjerena samo na ostvarivanje prava i zadovoljavanje potreba Srba“ (Cvikić, 2010., 139).

samo je dodatno pridonijela zanemarivanju toga pitanja. Do koje razine dolazi zapostavljanje izbjegličko-pogranične problematike, vidljivo je i iz činjenice da su same krajiške vlasti podjednako tako „zaboravile“ pokazati interes i za „svoje“ Srbe izbjegle s područja pod nadzorom hrvatskih vlasti (Barić, 2005.). U isto vrijeme, Vanceov plan predviđa povratak izbjeglica isključivo na područja pod zaštitom snaga UN-a. Vidljivo je, stoga, da u takvom kontekstu, kako tvrdi Barić, „krajinski Srbi nisu tražili povratak srpskih izbjeglica na područja pod nadzorom hrvatskih vlasti. Naprotiv, njihov glavni cilj bio je spriječiti povratak hrvatskih izbjeglica u zaštićena područja UN-a, pa je isključivo zato aktualizirano pitanje Srba koji su napustili slobodni teritorij Hrvatske ili su iz njega bili protjerani” (Barić, 2005., 423). Tijekom 1994. godine dolazi do zaočaja Miloševićeve realpolitike,¹¹ a Zagrebački sporazum o prekidu vatre ne utječe značajnije na proces povratka izbjeglica i prognanika. Razdoblje do vojno-redarstvenih operacija „Bljesak“ (1. svibnja 1995.) i „Oluja“ (4.–7. kolovoza 1995.), za oslobođenje okupiranih područja pod nadzorom pobunjenih Srba, unatoč kontinuiranim naporima hrvatskih vlasti,¹² izdvaja produženje UNPROFOR-ovog mandata kao ključnog čimbenika koji ide isključivo u korist krajinskih okupatorskih vlasti a na štetu prognanika i izbjeglica. Premda ove vojno-redarstvene oslobodilačke operacije okupiranog teritorija ukidaju dugoodržavani umjetni mir i sigurnost „zaštićenih područja“ pod nadzorom UNPROFOR-a, u isto vrijeme dokidaju i besperspektivnost navedenih politika, koje su sve više odgađale povratak prognanog i izbjeglog stanovništva u njihove domove. U tim uvjetima, nakon provedbe vojno-redarstvenih oslobodilačkih operacija dolazi do „mirne reintegracije“ (1995.–1997.) preostalog okupiranog teritorija RH kao jedine prihvatljive opcije nakon neuspjelog Plana Z-4.¹³ Neizvjesna budućnost i besperspektivnost prognana

11 Za definiciju i više informacija o Realpolitik vidi: Robertson, D. (2004.) *The Routledge Dictionary of Politics*, Routledge; Holborn, H. (1982.) *History of Modern Germany: 1840 – 1945*, Princeton University Press.

12 Dokumenti: *Platforma za ekonomske pregovore sa RH i Sporazum o ekonomskim odnosima RSK i Hrvatske* od 1. prosinca 1994. godine (Barić, 2005., 265).

13 Plan Z-4 odnosi se na *Nacrt sporazuma o Krajini, Slavoniji, južnoj Baranji i zapadnom Srijemu* iz siječnja 1995. godine, kojim je predviđeno reintegriranje okupiranih područja RH, tako da bi ta područja s većinskim udjelom srpskoga stanovništva dobila široku autonomiju. Više o Planu Z-4 i srpskoj autonomiji vidi Barić, N. (2005.), *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995.*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.

nika¹⁴ i izbjeglica, stoga, početkom 1998. godine, po završetku „mirne reintegracije Hrvatskoga podunavlja“¹⁵ službenim povratkom u sastav hrvatskoga teritorija i uprave, poprima konkretne obrise koji su sada usmjereni definiranju politika koje će omogućiti siguran i miran masovni povratak izbjeglica i prognanika svojim domovima.¹⁶

Razdoblje od 1991. do 1998. godine na temelju prognaničko-izbjegličke krize u RH i BiH ukazuje na činjenicu da je etničko čišćenje bila politika i ratni cilj¹⁷ srbijanske agresije te da je ta populacija kao pokazatelj jasno definirala tko je u ratnoj koncepciji raspada bivše Jugoslavije žrtva a tko agresor (Jurčević, 2009.). Višegodišnji materijalni, ljudski i organizacijski naponi Republike Hrvatske kroz institucionalne oblike potpore i pomoći vladinog Ureda za prognanike i izbjeglice¹⁸ rješavali su humanitarnu prognaničko-izbjegličku krizu razgranatom mrežom 21 regionalnog ureda u suradnji s 99 centara socijalne skrbi (Jurčević, 2009., 256). Zbrinjavanje prognanika i izbjeglica temeljilo se na zakonskom okviru¹⁹ koji je po uzoru na međuna-

- 14 Rogić i suradnici (1995., 107) navode koje su to najveće poteškoće i problemi s kojima se prognanici i izbjeglice suočavaju: „1. nepoznat datum povratka; 2. nedostatak novca, siromaštvo; 3. nedovoljno uvažavanje i razumijevanje prognaničkih teškoća i problema u socijalnom okolišu; 4. nepovoljne stambene prilike; 5. poremećeno zdravlje, ovisnost o drugima, neprimjereni uvjeti života prognaničke djece; 6. nezaposlenost, slab rad službi o kojima prognanici ovise, odvojenost od bližnjih; 7. neprilagođenost novom socijalnom okolišu; 8. nepoznata sudbina bližnjih.“
- 15 „Potpisujući Erdutski sporazum i mirnu integraciju hrvatskog Podunavlja, Republika Hrvatska je pokazala jasnu političku volju da ne želi reintegraciju samo teritorija nego i ljudi. S tim ciljem kretale su sve inicijative hrvatske Vlade, od Pisma namjere, potpisanog Sporazuma o normalizaciji odnosa sa SRJ 23. kolovoza 1996., donošenja Protokola o dvosmjernom povratku do osnivanja Nacionalnog odbora za uspostavu povjerenja, ubrzani povratak i normalizaciju života u ratom stradalim područjima“ (Izvešće Vlade RH o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, *Narodne novine*, 92/98.).
- 16 Premda su se na individualnoj razini i grupnoj (a ne masovnoj) neki prognanici i izbjeglice vraćali svojim domovima u tom periodu, znači prije 1998. godine, dosta ih je migriralo i u treće zemlje kao što su Kanada, Amerika, Norveška (Izvešće Vlade RH o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, *Narodne novine*, 92/98.). Međutim Vlada je RH donijela Program povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba (*Narodne novine*, 92/98.) na temelju kojega se počinje organizirati masovniji povratak prognanika i izbjeglica svojim domovima.
- 17 Izvešće Vlade RH o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, *Narodne novine*, 92/98.
- 18 Uredba o Uredu za prognanike i izbjeglice, *Narodne novine*, 64/91.
- 19 Zakonodavni okvir čine sljedeći dokumenti: Uredba o statusu prognanika i izbjeglica (*Narodne novine*, 64/91.); Zakon o statusu prognanika i izbjeglica (*Narodne novine*, 96/93.); Program povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba (*Narodne novine*, 92/98.).

rodne instrumente²⁰ osiguravao njihova temeljna ljudska prava.²¹ Dobivanje statusa prognanika i/ili izbjeglice u kontekstu prisilnih ratnih migracija temelji se na Uredbi o statusu prognanika i izbjeglica (*Narodne novine*, 64/91.) koja u članku 2. kaže: „Osobi koja je s ratom ugroženog područja na teritoriju Republike Hrvatske samostalno ili organizirano putem općinskog kriznog štaba, općinskog štaba civilne zaštite, hrvatskog Crvenog križa ili centra za socijalni rad napustila mjesto prebivališta da bi izbjegla neposrednu opasnost za život pred agresijom i drugim oružanim akcijama, može se priznati status prognanika odnosno izbjeglice. Prognanikom u smislu ove uredbe je osoba iz Stavka 1 ovog Članka koja je s jednog područja Republike Hrvatske izbjegla na drugo područje Republike Hrvatske, a izbjeglica je osoba iz Stavka 1 ovog Članka koja je izbjegla u inozemstvo. Ratom ugroženo područje proglašava Vlada Republike Hrvatske.“ Dvije godine kasnije donosi se Zakon o statusu prognanika i izbjeglica (*Narodne novine*, 96/93.) koji također u članku 2. točno definira status prognanika i izbjeglica te je moguće zaključiti da se u Hrvatskoj termin *izbjeglica* „koristi za osobe koje su prognane iz svojih domova, ali su privremeno smještene izvan granica svoje države“, a „za osobe koje su prognane iz svojih domova, ali su smještene unutar granica svoje države koristi se (...) naziv *prognanici*“ (Šakić i sur., 1993., 386).

Prognaničko-izbjeglička situacija u kojoj se Hrvatska nalazila zbog etničkog čišćenja kao ratne strategije srbijanske agresorske politike, postaje i indikatorom teritori-

20 „Međunarodni status i prava izbjeglica na svjetskoj razini regulirana su sljedećim temeljnim konvencijama i deklaracijama koje je prihvatila Generalna skupština Ujedinjenih naroda (Horvath-Lindberg 1991, str. 18): 1) Konvencija UN-a za reguliranje statusa izbjeglica, usvojena 28. srpnja 1951.; 2) Protokol za reguliranje statusa izbjeglica, usvojen 31. siječnja 1967.; 3) Deklaracija UN-a o teritorijalnom azilu, usvojena 14. prosinca 1967.; 4) Opća deklaracija o ljudskim pravima, usvojena 1948.; 5) Konvencija UN-a protiv torture i ostalih okrutnih, nehumanih i degradirajućih postupaka i kažnjavanja. Na europskoj razini vrijede i sljedeći instrumenti: 1) Europska konvencija o ljudskim pravima; 2) Europski sporazum od 20. travnja 1959. za oslobođenje izbjeglica od traženja viza; 3) Završni akt i dokumenti Europske konferencije o sigurnosti i suradnji iz Helsinkija 1975.; 4) Konvencija UN-a o pravima djeteta, usvojena 1989.; 5) Četvrta ženevska konvencija iz 1949. i dodatni Protokol“ (Rogić i sur., 1995., 34).

21 „Međunarodna zajednica je definirala izbjeglice kao jedinstvenu kategoriju žrtava nepoštivanja ljudskih prava, kojima valja pružiti posebnu zaštitu i olakšice“ (Šakić i sur., 1993., 384). Konvencija UN-a iz 1952. godine definira *izbjeglicu (refugee)* „kao osobu koja je izvan svoje države zbog realno utemeljenog straha od progona zbog rase, vjere, narodnosti, pripadništva određenoj društvenoj grupi ili političkog mišljenja i kojoj nije moguće, ili nije sama voljna, uslijed tog straha, koristiti zaštitu svoje zemlje ili se vratiti u nju“ (Šakić i sur., 1993., 384-385).

jalnog osvajanja u okviru kojeg su uništavani civilni, javni, kulturni i vjerski objekti te opljačkano kulturno blago gradova i sela kako bi se spriječio povratak prognanika i izbjeglica u njihove domove. Progonstvo i izbjeglištvo kao društveni fenomeni u kontekstu hrvatske ratne stvarnosti na taj način ulaze u područje ambivalentno percipiranih međunarodno zajamčenih prava u „institucionalnom vakuumu“ kojeg (Rogić i sur., 1995., 43) *prognanici* naspram *izbjeglica* spadaju u kategoriju *interno raseljenih osoba (internally displaced persons)*. Prognanici stoga u Hrvatskoj postaju unutarnji problem države – populacija koja na temelju međunarodno zagwarantiranih prava ostaje prepuštena instrumentima politike solidarnosti i milosrđa vlastitog naroda i dobrih ljudi, jer definicija UN-a ne priznaje izbjeglički status takvim osobama. Naime, međunarodnopravno, hrvatski prognanici ostaju prepušteni sami sebi i svojoj državi podrijetla – Hrvatskoj, koja je taj problem rješavala do konca 1998. godine putem vlastitih financijskih i institucionalno-pravnih resursa. Međunarodna zajednica još jednom pokazuje nesposobnost nošenja s humanitarnim krizama, koje ukazuju na bolnu činjenicu da se međunarodno zajamčena prava ne odnose jednako na sve te da „univerzalnost“ ljudskih prava ide na štetu žrtve a u prilog agresora. Upravo u slučaju Hrvatske prognanički problem ukazuje na činjenicu da takav pristup u primjeni međunarodno zajamčenih prava europskih i institucija UN-a daje potporu agresivnim i ratnim strategijama srpske teritorijalne ekspanzije (Rogić i sur., 1995., 47). Paradoksalno, hrvatski prognanici sve do povratka u svoje domove po završetku okupacije i mirne reintegracije zapravo nisu mogli ostvariti svoj međunarodno priznati status *izbjeglice*, a kada se započelo s organiziranim masovnim povratkom, tada dobivanje statusa *izbjeglice* postaje irelevantnim, jer od *prognanika* nastaju *povratnici*.

PRISILNE RATNE MIGRACIJE U HRVATSKOJ

Prije nego što na osnovi službenih izvora klasificiramo i kvantificiramo prisilne ratne migrante na području RU Makarska, ukratko ćemo podsjetiti na dinamiku ukupnog prognaničko-izbjegličkog i povratničkog kontingenta u Hrvatskoj. Naime, politika etničkoga čišćenja bila je jedno od najvažnijih sredstava u postizanju ciljeva velikosrpske politike i srbijanske oružane agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Ona je, zapravo, izrasla na korijenima dvestoljetnih pokušaja oživotvorenja velikosrpske koncepcije nacionalne države, koja je počivala na pisanim radovima i djelovanju brojnih pripadnika srpske političke i društvene

„elite“ od kraja 18. do sredine 20. stoljeća, među kojima su se posebno isticali Vuk Stefanović Karadžić („Srbi svi i svuda“), Ilija Garašanin („Načertanije“), Nikola Stojanović („Do istrage naše ili vaše“), Jovan Cvijić (u svjetskim razmjerima najugledniji srpski akademik prve polovice 20. stoljeća) i Stevan Moljević („Homogena Srbija“). Njihova se koncepcija srpskog velikodržavnog projekta velikim dijelom oslanjala upravo na (kvazi) demografsku argumentaciju (Akrap, 2008.). Njima su se 1980-ih godina pridružili srpski akademici i „Memorandum SANU“ (1986.), na čijim je ideološkim i programskim temeljima i načelima svoju ekspanzionističku politiku provodio beogradski režim Slobodana Miloševića, uz otvorenu potporu srbizirane JNA, Srpske pravoslavne crkve i drugih nositelja društvenog i javnog života Srbije i „prečanskih“ Srba, među kojima su bili i Srbi u Hrvatskoj.

Nakon što je u siječnju 1992. godine došlo do određenog smirivanja prognaničke krize, nastupa izbjeglička kriza, jer već u prvoj polovici 1992. godine pristižu u Hrvatsku sve brojnije izbjegličke kolone iz Bosne i Hercegovine. Vrhunac prognaničkog „vala“ dosegnut je u prosincu 1991. godine, kada je u Hrvatskoj bilo registrirano 550.000 prognanika,²² kojima valja pridodati i približno 150.000 osoba koje su protjerane iz svojih domova u Hrvatskoj, a izbjeglički su status dobile u zapadnoeuropskim državama, što znači da se 700.000 stanovnika Hrvatske (15% prijeratnog stalnog stanovništva RH) do kraja 1991. godine našlo u prognaničkim kolonama, hotelima, barakama, preuređenim vojarnama, privatnim domovima i prognaničkim centrima diljem neokupirane Hrvatske i Europe.²³ S obzirom na to da je dio prognaničke populacije bio iz neokupiranih naselja, ali iz onih naselja koja su bila izložena svakodnevnim razaranjima i ljudskim stradanjima, nakon potpisivanja Sarajevskog primirja, 2. siječnja 1992. godine, približno 200.000 hrvatskih prognanika dobilo je prigodu vratiti se postupno u svoja naselja. Tu mogućnost početkom 1992. godine nisu dobili prognanici iz okupiranih dijelova Hrvatske, pa su na povratak morali čekati osloboditeljske operacije Hrvatske vojske i oslobađanje svojih naselja, prije svega u „Bljesku“ i „Oluji“ 1995.

22 U srpnju je u Hrvatskoj bilo registrirano 30.000 prognanika, u kolovozu 125.000, u rujnu 230.000 te u listopadu 400.000 prognanih osoba (Mesić, 1992.).

23 Navedeno prema: Izvješće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, *Narodne novine*, 92/98. Detaljnije o dinamici i prostornom razmještaju prognaničko-izbjegličke populacije u Republici Hrvatskoj vidjeti u: Živić, 1999.

godine, odnosno strpljivo su morali čekati završetak procesa mirne reintegracije Hrvatskoga podunavlja u siječnju 1998. godine.

Dinamika prognaničke populacije prema odabranim mjesecima i godinama vidljiva je u tablici 1. Od siječnja 1992. do prosinca 1996. godine broj registriranih prognanika u Hrvatskoj smanjen je sa 324.238 na 133.990 osoba, ili za 41,3%. Kako je u tom istom razdoblju broj povratnika dosegno tek 64.909 osoba, jasno je da se broj prognanika nije smanjio samo zahvaljujući povratku nego i činjenici da se dio prognaničke populacije integrirao u mjestima privremenog smještaja i nije ušao u program povratka.²⁴ Jednostavnije rečeno, izgubio je status prognanika, ali nije dobio status povratnika. Značajniji povratak uslijedio je tek u razdoblju nakon siječnja 1998. godine, kada je završetkom procesa mirne reintegracije Hrvatskoga podunavlja zaokružena ustavno-teritorijalna cjelovitost hrvatskoga državnog prostora i kada se povratak mogao organizirati za više od 80.000 prognanika iz toga područja Hrvatske. Danas se može konstatirati da je povratak prognanika uglavnom završen, premda se, ponavljamo, svi prognanici nisu vratili u naselja prijeratnog prebivališta.²⁵

U Hrvatskoj su u siječnju 1992. godine bile registrirane tek 872 osobe izbjegle iz Bosne i Hercegovine, ali je u lipnju iste godine broj izbjeglica iz BiH već povećan na 299.147 osoba, a u siječnju 1993. godine na čak 401.412 osoba. Vrhunac prognaničko-izbjegličkog „vala“ u Hrvatskoj dosegnut je krajem 1992. i početkom 1993. godine, kada je bilo registrirano više od 660.000 prognanika i izbjeglica (Domini, 1999.). Od početka 1993. godine broj izbjeglica u Hrvatskoj postupno se smanjuje, premda su prisutna određena kolebanja njihova broja, što je rezultat različitog priljeva novih izbjeglica, odlaska izbjeglica u treće zemlje po isteku tromjesečnog smještaja u RH

24 Prema podacima Ministarstva za javne radove, obnovu i graditeljstvo, iz kolovoza 2001. godine, u Hrvatskoj je bilo registrirano 197.650 povratnika – bivših prognanika, dok su se u prognaničkom statusu nalazile još 23.053 osobe (ukupno, dakle, 220.702 prognanika), od kojih 17.250 ili 74,8% s područja Hrvatskoga podunavlja, odnosno, Vukovarsko-srijemske i Osječko-baranjske županije. Isti izvor navodi i podatak o 20.544 izbjeglice u statusu i 89.034 izbjeglice bez statusa u Republici Hrvatskoj (izvor: *Statistika povratnika i preostalih zahtjeva za povratka prema adresi povratka*, Ministarstvo javnih radova, obnove i graditeljstva, Zagreb, 31. kolovoz 2001.).

25 Prema službenim podacima Ministarstva regionalnog razvoja, šumarstva i vodnog gospodarstva, Uprave za područja posebne državne skrbi, 1. srpnja 2011. godine, u evidenciji se nalazilo još 1.517 osoba s prognaničkim, povratničkim i izbjegličkim statusom u Republici Hrvatskoj, od kojih 590 osoba ili 38,9% u organiziranom, a 927 osoba ili 61,1% u privatnom smještaju.

(uglavnom muslimansko-bošnjačkih izbjeglica), njihova povratka u Bosnu i Hercegovinu ili integracije izbjeglica u hrvatsko društvo (uglavnom je riječ o izbjeglicama hrvatske etničke pripadnosti).

Godina	Broj prognanika	%	Broj povratnika	%	Broj izbjeglica	%	Ukupno	%
Siječanj 1992.	324.238	99,7	-	-	872	0,3	325.110	100
Lipanj 1992.	269.351	47,4	-	-	299.147	52,6	568.548	100
Siječanj 1993.	252.703	38,6	-	-	401.412	61,4	654.115	100
Lipanj 1993.	254.791	48,3	-	-	272.869	51,7	527.660	100
Siječanj 1994.	249.011	46,9	-	-	281.455	53,1	530.466	100
Lipanj 1994.	247.480	48,1	-	-	266.989	51,9	514.469	100
Siječanj 1995.	191.238	49,9	4.017	1,0	187.784	49,0	383.039	100
Lipanj 1995.	192.727	50,0	3.934	1,0	188.606	49,0	385.267	100
Siječanj 1996.	180.003	46,9	13.736	3,6	190.452	49,6	384.191	100
Lipanj 1996.	158.702	41,5	40.199	10,5	183.133	47,9	382.034	100
Prosinac 1996.	133.990	36,8	64.909	17,8	165.497	45,4	364.369	100

Izvor: *Pravo na dom, priredili i uredili: Branko Pek i Slobodan Lang, Zajednica povratnika Hrvatske u suradnji s udrugom građana „Pravo na dom“ i Vladom Republike Hrvatske, Osijek, 2011., str. 38.*

Tablica 1.
Kretanje broja prognanika, povratnika i izbjeglica u Hrvatskoj od siječnja 1992. do prosinca 1996. godine

S obzirom na to da su već s početkom srbijanske oružane agresije na Hrvatsku zabilježene prve veće skupine prognanika (u ljeto 1991. godine bilo je registrirano 30.000 prognanih osoba, uglavnom iz Like, sjeverne Dalmacije i istočne Slavonije²⁶) koje je trebalo zbrinuti, u svibnju 1991. godine osnovan je, pri tadašnjem Ministarstvu rada i socijalne skrbi, Ured za izbjeglice Republike Hrvatske. No, kako je broj prognanika tijekom jesenskih mjeseci 1991. godine intenzivno rastao, pa su prognaničke kolone naprosto preplavile neokupirane dijelove Hrvatske, tako se povećavala i potreba za njihovim zbrinjavanjem u obliku smještaja, prehrane, zdravstvene skrbi i uopće or-

26 „Prvi prognanici u Hrvatskoj javili su se u svibnju 1991., kada su Hrvati iz Knina i okolnih mjesta te iz Benkovca i Obrovca, iz Južne Like i Korduna, počeli bježati pod pritiskom velikosrpskih prijetnji i terora u druga mjesta, u početku najviše u Drniš i Zadar. Kada je sredinom 1991. započela oružana faza agresije, val progona je počeo naglo rasti. Sredinom srpnja je oko 400 Hrvata iz Kraljevcana i okolnih mjesta pobjeglo u Petrinju i Sisak, a sudbina Čelija nagnala je Hrvate iz mješovitih naselja oko Osijeka, Vinkovaca i Vukovara da potraže boravak u sigurnijim mjestima“ (Javorović, 1995.).

organizacije njihova života²⁷ u – za prognano stanovništvo – iz korijena promijenjenim uvjetima.²⁸ Tako je u prosincu 1991. godine pri Vladi Republike Hrvatske osnovan Ured za prognanike, koji je ubrzo postao Ured za prognanike i izbjeglice, a obavljao je poslove definirane, prije svega, Uredbom o statusu prognanika i izbjeglica (*Narodne novine*, 64/91.), te Zakonom o statusu prognanika i izbjeglica (*Narodne novine*, 96/93.). Radi bolje organizacije i koordinacije rada, Ured za prognanike i izbjeglice na „terenu“ je obavljao poslove putem 21 regionalnog ureda za prognanike i izbjeglice, koji su prostorno obuhvaćali područja jedne ili više općina, odnosno gradova i njihovih centara za socijalnu skrb. Tako su uz RU Makarska, djelovali i regionalni uredi: Bjelovar, Čakovec, Dubrovnik, Gospić, Karlovac, Koprivnica, Osijek, Požega, Pula, Rijeka, Sisak, Slavonski Brod, Split, Šibenik, Varaždin, Vinkovci, Virovitica, Zadar, Zagreb i Zlatar Bistrica. Samostalno djelovanje Ureda za prognanike i izbjeglice završeno je 31. svibnja 1999. godine, kada su njegove aktivnosti Uredbom Vlade Republike Hrvatske prenesene u Ministarstvo razvitka, useljništva i obnove, pri čemu je Ured za prognanike i izbjeglice postao uprava toga ministarstva.

PRISILNI RATNI MIGRANTI NA PODRUČJU RU MAKARSKA – KLASIFIKACIJA I KVANTIFIKACIJA

Regionalna distribucija prognanika i izbjeglica u Hrvatskoj bila je relativno heterogena, kako s obzirom na regionalno ili administrativno podrijetlo prisilnih migra-

27 Prema Uredbi o statusu prognanika i izbjeglica, svaka osoba kojoj je bio priznat status prognanika imala je pravo na: nužni smještaj, prehranu, pomoć u socijalnoj adaptaciji, psihološku pomoć, školovanje djece, zdravstvenu zaštitu i pomoć za podmirenje drugih nužnih životnih potreba. Osobe kojima je bio priznat status izbjeglice imale su pravo na: nužni smještaj, sredstva za uzdržavanje i zdravstvenu zaštitu do odlaska u drugu zemlju ili do stjecanja uvjeta za samostalno uzdržavanje, a najduže tri mjeseca od dana priznavanja statusa.

28 „Nije jednostavno bilo biti prognanikom u vlastitoj Domovini (...) Nije bilo lako niti jednostavno zamijeniti mirnodopski život u svojemu zavičaju, gradu ili selu, s prognaništvom u nekom drugom kraju, među nekim novim, do tada nepoznatim ljudima. Trebalo je organizirati novi život, početi ispočetka, a često puta bez osnovnih egzistencijalnih mogućnosti. Vrijedni su se ljudi, ljudi koji su obrađivali zemlju ili radili u tvornicama, gotovo preko noći našli u malim i skućenim hotelskim sobama u kojima im se život sveo na iščekivanje ručka, večere, dnevnika i spavanja. No, većina se nije predala sudbini. Pripreme za povratak počele su čim se u prognanstvo došlo. Nitko nije želio priznati da je život u prognaništvu trajna i konačna opcija. I sva sreća da je bilo tako, jer bi onda ionako težak povratak bio još mukotrpniji, a život u prognanstvu još nepodnošljiviji“ (Živić, 2011., 22).

nata, tako i s obzirom na područje njihova privremenog smještaja (Repac-Roknić, 1992.). Upravo je na području koje je pokrивao RU Makarska bila značajna koncentracija izbjeglica iz Bosne i Hercegovine, jer se ono nalazilo na svojevrsnom koridoru izbjegličkih struja iz Hercegovine i srednje Bosne te pod njihovim velikim „pritiskom“. Doduše, značajnom dijelu bosansko-hercegovačkih izbjeglica šire makarsko područje imalo je tek tranzitnu funkciju prije odlaska u treće zemlje ili u neke druge dijelove Hrvatske. To potvrđuju u nastavku izneseni podatci, posebno oni za 1992. godinu.

U tablicama 2–5 dani su podatci o veličini, dinamici i strukturi prognaničko-izbjegličkog kontingenta na području RU Makarska. Kao što smo u uvodu već napomenuli, riječ je o različitim podacima, jer su se načini evidentiranja i „ulaska“ u sustav evidencije i skrbi mijenjali tijekom godina, što je utjecalo i na kakvoću i preciznost evidencijskog obuhvata, kako prognanika tako i izbjegličke populacije.

Za potrebe ovoga istraživanja Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije ustupilo nam je podatke o ukupnom broju evidentiranih osoba (prisilnih migranata), općini smještaja i njihovoj strukturi (prognanici, izbjeglice, povratnici), smještenih na području koje je pokrивao RU Makarska. Ti su podatci prezentirani u tablici 2. Riječ je o podacima koji su nastali na temelju prvih elektroničkih evidencija prisilnih migranata koje su napravljene 1994. i 1997. godine. S obzirom na to da ne postoji, prema tvrdnjama iz Ministarstva regionalnog razvoja i fondova Europske unije, cjelovita evidencija za razdoblje prije 1994. godine u elektroničkom obliku, to su podatci iz tablice 2 u odnosu na broj prognanih i izbjeglih osoba iz tablica 3–5 znakovito različiti, odnosno manji u svome opsegu. Naime, velik broj osoba koje su bile prognane ili izbjegle, a privremeno su bile smještene na području RU Makarska, nikada se nisu upisale u elektroničku evidenciju, koja se, kao što smo spomenuli, počela voditi tek od 1994. godine. Razloge neupisivanja možemo tražiti, prije svega, u procesu povratka prognanika i izbjeglica svojim domovima (manje) te u odlasku prognanika i izbjeglica u treće zemlje ili u druge dijelove Hrvatske, tj. u društvenoj i ekonomskoj integraciji prisilnih ratnih migranata u naseeljima privremenog smještaja (više).

Dakle, na području RU Makarska u elektroničkoj se evidenciji (bazi podataka) Ministarstva regionalnog razvoja i fondova Europske unije (stanje 28. veljače 2012.) nalazi upisano ukupno 11.939 prognanih i izbjeglih osoba, neovisno o tome kada su se te osobe nalazile u samoj

evidenciji. Promatrano po godinama, ukupan se broj prisilnih migranata kretao (smanjio) od 414 (1991.) do 18 osoba (2012.), s tim da je najviši bio 1994. godine (9.234 prognanika i izbjeglice). Iste je godine, s obzirom na općinu smještaja, od 9.234 prognane i izbjegle osobe, njih 6.320, ili 68,4%, bilo evidentirano u bivšoj općini Makarska, 1.664 ili 18,0% u bivšoj općini Ploče, 612 ili 6,6% u bivšoj općini Imotski, 565 ili 6,1% u bivšoj općini Metković te 73 ili 0,8% u bivšoj općini Vrgorac, što ukazuje na nejednaku prostornu distribuciju prisilnih migranata u promatranom području. Od 11.939 ukupno upisanih osoba u evidenciju, najviše je izbjeglica (10.581 ili 88,6%), i to 7.801 osoba, ili 73,7%, iz bosansko-hercegovačkih općina: Bugojno (1.904), Konjic (580), Kupres (806), Mostar (1.285), Sarajevo (2.314), Travnik (337) i Vareš (575). Iz ostalih općina (također, uglavnom iz BiH) upisano je u evidenciju još 2.780 izbjeglih osoba ili 26,3% od ukupnog broja evidentiranih izbjeglica na području RU Makarska. U elektroničkoj se evidenciji, uz već naveden broj izbjeglica, nalazi i 1.313 prognanih osoba (11,0%) te 45 povratnika (0,4%). Među prognanicima najveći ih je broj, s obzirom na općinu progonstva, iz Vukovara (804 ili 61,2%) i Drniša (278 ili 21,2%).

Bitno drugačiji podatci izneseni su u tablici 3. Prema njima, na području RU Makarska 1992. godine nalazilo se ukupno 37.035 prisilnih migranata, i to 2.248 prognanika (6,1%) i 34.784 izbjeglice (93,9%). U odnosu na ukupno prijeratno stanovništvo promatranog područja (103.416 stanovnika; popis iz 1991.), prisilni su migranti činili više od trećine (35,8%) populacije, što znači da je na svaka tri stanovnika bivših općina Imotski, Makarska, Metković, Ploče i Vrgorac 1992. godine dolazila po jedna prognana ili izbjegla osoba. Do 1997. godine smanjivao se, uz manja kolebanja, i broj prognanika i broj izbjeglica, ali se pritom povećavao udio prognanika u ukupnom broju prisilnih migranata (sa 6,1% 1992. na 18,8% 1997. godine). Dakako, istodobno se smanjivao udio izbjeglica u ukupnom broju prisilnih migranata na području RU Makarska (sa 93,9% 1992. na 81,2% 1997. godine). To je ujedno značilo i postupno smanjivanje demografskog „pritiska“ prisilnih migranata na prijeratno domicilno stanovništvo toga područja (sa 35,8% 1992. na 4,7% 1997. godine).

U odnosu na ukupan broj registriranih prognanika i izbjeglica u Republici Hrvatskoj, sa stanjem od 23. prosinca 1992. godine, prognanici smješteni na području RU Makarska (2.248) činili su 0,9% registriranih prognanika, a izbjeglice 12,2% registriranih izbjeglica iz Bosne i Hercegovine. Ukupno, prisilni migranti na području RU Ma-

Godina	Imotski	Makarska	Metković	Ploče	Vrgorac	RU Makarska
1991.	31	349	8	7	19	414
1992.	305	1.744	223	513	46	2.831
1993.	484	4.192	376	879	66	5.997
1994.	612	6.320	565	1.664	73	9.234
1995.	568	5.182	511	1.535	70	7.866
1996.	454	3.127	311	858	58	4.808
1997.	355	2.139	223	479	51	3.247
1998.	138	1.233	137	207	10	1.725
1999.	128	1.095	133	128	16	1.500
2000.	118	729	86	99	8	1.040
2001.	70	515	57	67	8	717
2002.	43	397	46	58	8	552
2003.	18	384	30	21	5	458
2004.	11	305	16	2	3	337
2005.	18	301	15	4	3	341
2006.	17	162	7	3	2	191
2007.	3	88	7	3	2	103
2008.	1	68	6	2	2	79
2009.	1	45	4	2	2	54
2010.	1	26	3	2	2	34
2011.	1	18	0	2	2	23
2012.	1	15	0	2	0	18

Izvor: *Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije, Anali-
tički odjel, Zagreb, 28. veljače 2012. godine*

Tablica 3.

Prisilni migranti na području Regionalnog
ureda za prognanike i izbjeglice Makarska u
razdoblju 1992. – 1997. godine

Godina	Broj stanovnika RU Makarska 1991.	Broj prognanika	%	Broj izbjeglica (ugl. iz BiH)	%	Ukupno prisilni migranti	%
1992.	103.416	2.248	6,1	34.784	93,9	37.035	100
1993.	103.416	1.561	7,0	20.769	93,0	22.330	100
1994.	103.416	969	7,6	11.764	92,4	12.733	100
1995.	103.416	1.028	9,1	10.221	90,9	11.249	100
1996.	103.416	976	13,7	6.149	86,3	7.125	100
1997.	103.416	909	18,8	3.920	81,2	4.829	100

Izvor: *Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Zagreb,
1998.*

Tablica 2.
Broj evidentiranih prisilnih
migranata na području
Regionalnog ureda za
prognanike i izbjeglice
Makarska u razdoblju
1991. – 2012. godine

karska činili su 23. prosinca 1992. godine 6,8% svih registriranih prognanika i izbjeglica u Republici Hrvatskoj.²⁹

Još su zanimljiviji podatci Ureda za prognanike i izbjeglice od 1. srpnja 1992. godine (tablica 4), prema kojima se na području RU Makarska nalazilo čak 45.898 izbjeglih osoba iz Bosne i Hercegovine, koje su tada činile 15,64% svih izbjeglica iz BiH u Hrvatskoj; najviše na području Makarske – 28.688 osoba ili 62,5% svih izbjeglica na području RU Makarska, odnosno 9,77% svih izbjeglica iz BiH u Hrvatskoj.

Centar za socijalni rad	Broj izbjeglica	%	% u ukupnom broju izbjeglica u Hrvatskoj
Makarska	28.688	62,5	9,77
Metković	5.000	10,9	1,70
Imotski	2.828	6,2	0,96
Ploče	8.782	19,1	2,99
Vrgorac	600	1,3	0,20
RU Makarska – ukupno	45.898	100	15,64

Tablica 4.
Izbjeglice iz Bosne i Hercegovine na području Regionalnog ureda za prognanike i izbjeglice Makarska, stanje 1. srpnja 1992. godine

Izvor: *Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Zagreb, 1. srpnja 1992.*

Centri za socijalnu skrb	Prisilni migranti	%	% u ukupnom broju prisilnih migranata u RH
Imotski	288	8,0	0,10
Makarska	2.313	64,5	0,80
Metković	206	5,7	0,07
Ploče	737	20,6	0,26
Vrgorac	41	1,1	0,01
RU Makarska – ukupno	3.585	100	1,25

Tablica 5.
Broj preregistriranih prisilnih migranata na području Regionalnog ureda za prognanike i izbjeglice Makarska 1997. godine

Izvor: *Izvešće o preregistraciji prognanika, povratnika i izbjeglica u Republici Hrvatskoj (ožujak i travanj 1997.), Vlada Republike Hrvatske, Zagreb, lipanj 1997.*

29 Prema podacima Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske od 23. prosinca 1992. godine, u Hrvatskoj je bilo registrirano 257.493 prognanika, 7.725 neregistriranih i procijenjenih prognanika, 285.630 registriranih izbjeglica iz Bosne i Hercegovine, 31.449 registriranih izbjeglica iz drugih republika bivše Jugoslavije te 85.689 neregistriranih izbjeglica; ukupno, dakle, 667.986 prisilnih migranata, od kojih je 543.123 ili 81,3% bilo službeno evidentirano.

Od 31. svibnja do 21. lipnja 1994. godine bio je proveden drugi popis, odnosno (pre)registracija prognanika i izbjeglica u Republici Hrvatskoj (Magdalenić, 1994.). Prema rezultatima toga popisa, u Hrvatskoj je bilo registrirano ukupno 379.908 prisilnih ratnih migranata, i to: 190.816 ili 50,2% prognanika, 6.054 ili 1,6% povratnika, 179.809 ili 47,3% izbjeglica te 3.229 ili 0,8% izbjeglica-useljenika. Distribucija prisilnih migranata prema regionalnim uredima bila je sljedeća: Zagreb (20,9%), Osijek (10,4%), Vinkovci (8,7%), Split (8,0%), Sisak (6,8%), Zadar (6,2%), Slavonski Brod (5,3%), Rijeka (4,7%), Šibenik (4,2%), Karlovac (4,1%), Pula (3,8%), Požega (3,7%), Makarska (3,3%) i Dubrovnik (2,7%). U RU Makarska, u strukturi prisilnih migranata (12.587 osoba), 11.247 su osobe s izbjegličkim (89,4%), a 1.340 osoba s prognaničkim statusom (10,6%).

U ožujku i travnju 1997. godine izvršena je posljednja velika preregistracija prognanika, povratnika i izbjeglica u Republici Hrvatskoj, a rezultati su objavljeni u lipnju iste godine. Prema njima (tablica 5), na području RU Makarska bilo je registrirano ukupno 3.585 prisilnih migranata, koji su činili 1,25% svih prisilnih migranata u Hrvatskoj utvrđenih preregistracijom.³⁰ U strukturi tih migranata, 798 osoba ili 22,3% činili su prognanici iz Hrvatskoga podunavlja (0,99% svih tada registriranih prognanika iz Hrvatskoga podunavlja), 66 osoba ili 1,8% bili su prognanici – obnova u tijeku (0,02% svih prognanika – obnova u tijeku u Republici Hrvatskoj) te 2.721 izbjeglica ili 75,9% svih prisilnih migranata u RU Makarska (3,2% svih registriranih izbjeglica u Hrvatskoj). Tada je organizirano bilo smješteno 2.184 osobe (60,8%), a u privatnom smještaju 1.404 prisilna migranta (39,2%). U strukturi prisilnih migranata, prema općinama smještaja (centrima za socijalnu skrb), Makarska je sudjelovala sa 64,5%, Ploče s 20,6%, Imotski s 8,0%, Metković s 5,7% i Vrgorac s 1,1%.

30 Prema *Izvešću o preregistraciji prognanika, povratnika i izbjeglica u Republici Hrvatskoj* (Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike, povratnike i izbjeglice, Zagreb, lipanj 1997.), u Hrvatskoj se nalazilo registrirano: 80.785 prognanika iz Hrvatskoga podunavlja, 68.657 povratnika, 32.959 prognanika – obnova u tijeku, 84.406 izbjeglica i 20.559 izbjeglica-useljenika; ukupno, dakle, 287.366 prisilnih ratnih migranata.

ZAKLJUČNA MISAO

Tijekom rata i poratnog razdoblja na području bivših općina Imotski, Makarska, Metković, Ploče i Vrgorac, koje su bile u djelokrugu rada Regionalnog ureda za prognanike i izbjeglice Makarska, privremeno su bile smještene brojne skupine hrvatskih prognanika i izbjeglica, najviše iz Bosne i Hercegovine. One su bile dio prisilnih ratnih migracijskih struja stanovništva Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine kao posljedica ratnih djelovanja i politike etničkoga čišćenja koju su na okupiranim područjima tih zemalja kontinuirano i dobro organizirano provodile srpske parapolitičke i paravojne vlasti i strukture, kao i zaračene strane u BiH. Tijekom 1992. godine, kada je zabilježen najveći broj prognanika i izbjeglica na području RU Makarska, prisilni su migranti „umjetno“ povećali broj stanovnika toga područja za trećinu, što upućuje na signifikantan demografski „pritisak“ prognaničko-izbjegličke populacije na njegovo domicilno stanovništvo, napose na stanovništvo bivše općine Makarska, koja je zbrinjavala više od dvije trećine ukupnog broja prisilnih migranata u RU Makarska.

LITERATURA

- Akrap, A. (2008.), Demografski kontekst raspada SFR Jugoslavije, *Pilar*, 3 (5): 11-58.
- Barić, N. (2005.), *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995.*, Zagreb, Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Cvikić, S. (2010.), Sociološki pristup u kritičkom preispitivanju društvenih posljedica „mirne reintegracije“ u Vukovaru. U: D. Živić i S. Cvikić (ur.), *Mirna reintegracija hrvatskoga Podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvidi* (str. 131-169), Zagreb – Vukovar, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Vukovar.
- Domini, M. (1999.), Migracijski procesi uzrokovani raspadom Jugoslavije i agresijom na Hrvatsku, *Migracijske teme*, 15 (3): 323-345.
- Javorović, B. (1995.), *Velikosrpska najezda i obrana Hrvatske*, Zagreb, Biblioteka „Hrvatski domovinski rat“ i Defimi.
- Jurčević, J. (2009.), *Odnos Republike Hrvatske prema Bosni i Hercegovini 1990. – 1995.*, Zagreb, Dokumentacijsko informacijsko središte, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Sveučilište u Mostaru i Institut za društvena istraživanja.
- Magdalenić, I. (1994.), Prognanici i izbjeglice u Republici Hrvatskoj sredinom 1994., *Revija za socijalnu politiku*, 1 (3): 319-321.

- Mesić, M. (1992.), *Osjetljivi i ljuti ljudi – hrvatske izbjeglice i prognanici*, Zagreb, Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice i Institut za migracije i narodnosti.
- Mesić, M. (1994.), Izbjeglice i izbjegličke studije (Uvod u problematiku), *Revija za socijalnu politiku*, 1 (2): 113-123.
- Pažanin, A. (2006.), Utjecaj prisilnih migracija na promjene ukupnog stanovništva ratom zahvaćenih županija Hrvatske, *Analiz Hrvatskog politološkog društva*, 3: 459-481.
- Petričušić, A. i Žagar, M. (2007.), *Human and Minority Rights in the Life Circle of Ethnic Conflicts – Country Specific Report: Conflict Settlement Agreement Croatia, Sixth Framework Programme, EURAC Research*, Bozen, European Academy.
- Rebić, A. (1995.), Pitanje azilanata u Europi i u Hrvatskoj, *Bogoslovska smotra*, 65 (3-4): 495-511.
- Repac-Roknić, V. (1992.), Analiza prognanika po županijama, *Migracijske teme*, 8 (3-4): 277-292.
- Rogić, I. (1995.), *Progonstvo i povratak – Psiho-socijalne razvojne odrednice progonstva i mogućnost povratka hrvatskih prognanika*, Zagreb, SysPrint.
- Šakić, V., Raboteg-Šarić, Z. i Brajša-Žganec, A. (1993.), Uzroci progonstva i obilježja hrvatskih prognanika u kontekstu izbjegličkog problema u svijetu, *Društvena istraživanja*, 2 (2-3): 383-405.
- Šiljković, Ž. (1994.), Prognanici kao posljedica srpske agresije na Hrvatsku, *Geografski horizont*, 40 (1): 9-20.
- Varšek, I. (1999.), Problemi povezani uz povratak izbjeglica i raseljenih osoba, *Polemos*, 2 (1-2): 171-217.
- Živić, D. (1999.), Promjene u dinamici i razmještaju prognaničko-izbjegličkog kontingenta u Republici Hrvatskoj od sredine 1991. do sredine 1998. godine, *Društvena istraživanja*, 8 (5-6): 767-791.
- Živić, D. (2011.), Hrvatski prognanici. U: B. Pek i D. Lang (ur.), *Pravo na dom* (str. 20-23), Osijek, Zajednica povratnika Hrvatske, Udruga građana „Pravo na dom“ i Vlada Republike Hrvatske.